

АНТРОПОНІМІКОН ТВОРІВ ДНІПРОВОЇ ЧАЙКИ

Христя О.В., аспірант

Дніпропетровський національний університет

У статті розглядається склад та особливості стилістичного навантаження антропонімів у творах Дніпрової Чайки.
Ключові слова: літературна ономастика, антропонім, мовна картина світу.

Христя О.В. АНТРОПОНИМИКОН ПРОИЗВЕДЕНИЙ ДНЕПРОВОЙ ЧАЙКИ / Днепропетровский национальный университет, Украина

В статье рассматривается состав и особенности стилистической нагрузки антропонимов в произведениях Днепровой Чайки.

Ключевые слова: литературная ономастика, антропоним, языковая картина мира.

Khrystyia O.V. ANTHROPONYMS OF THE WORKS BY CHAIKA DNIPROVA / Prydniprovsk State Academy of Civil Engineering and Architecture, Ukraine

In the article the composition and peculiarities of stylistic functions of anthroponyms in the works by Chaika Dniprova are analyzed.

Key words: literary onomastics, anthroponyms, linguistic image of the world.

Антропоніми є надзвичайно цікавим елементом лексичної системи. Складові національного антропонімікону, неоднорідні за структурою, походженням, часом виникнення, є своєрідними відбитками різних етапів розвитку мови етносу, його культурних зв'язків. Словотвірний і фонетичний рівень оформлення антропонімів вважають вираженням генетичного мовного коду, виявом специфічності певної мови [4, 140].

Функціонуючи в художньому творі, оніми зберігають ці властивості. При переході одиниці реальної антропонімної номенклатури до групи літературно-художніх антропонімів (ЛХА) актуалізуються інформаційно-оцінні можливості особових назв. Способи використання виразового потенціалу антропонімів належать до характерних рис індивідуального стилю письменника, тому мовознавчі дослідження в цій царині тривають. Художні можливості антропонімів досліджували І. Сухомлин, П. Чучка, С. Бевзенко, І. Ковалик, Л. Масенко, В. Чабаненко, Ю. Карпенко, Л. Белей, Л. Скрипник, Н. Дзятківська, Т. Немировська, О. Немировська, В. Галич та інші.

У системі власних імен художнього світу Дніпрової Чайки можна виділити підсистеми антропонімів прозових, поетичних творів та антропонімікон творів для дітей. У межах кожної підсистеми наявні певні принципи добору й використання онімів. Спеціальне комплексне дослідження ЛХА творів письменниці не проводилося, хоча, зважаючи на жанрове розмаїття її творчої спадщини, вони можуть стати предметом окремого дослідження, яке неможливо здійснити в цій статті. Фрагментарно дослідження антропонімікону творів Дніпрової Чайки здійснювалося в межах вивчення мови окремих жанрів української літератури [6; 8]. Метою цієї статті є аналіз антропонімікону прозових творів Дніпрової Чайки.

Для групи ЛХА реалістичних прозових творів характерним є використання реальних імен тогочасного українського антропонімікону. Так, для найменування представників селянської верстви автор використовує імена *Степан, Тарас, Оксана, Олена, Петро, Сидір*, що були поширені в цій соціальній групі. Частіше зустрічаємо однокомпонентні оніми – ім'я або прізвище, модель «ім'я + прізвище» зустрічається рідко, як правило, у контексті, що відображає ситуацію офіційного спілкування (наприклад, оповідання «У школі»). Форма «ім'я + по батькові + прізвище» як найменування селянина взагалі не представлена.

Виразний народнорозмовний колорит мають традиційні українські андроніми зі словотворчим формантом – их(а): «*Ото я така! А Мотрю Зубатиху й забула!*» [3, с. 31]; «*Все до ладу буде, тільки б ти до мене добра була, як будеш Степанихою Хоменчихою*» [3, с. 31]; «*А бабу Терещиху так у вічі і звав «брехливою бабою»...*» [3, с. 30]; «*Оселю баби Векли Гнібідихи легко знати...*» [3, с. 123]; «*...та Олена Віхриха – може пам'ятає...*» [3, с. 81]; тощо.

Зустрічаються також андроніми із суфіксом –ов(а): «*Вам кого? – Феодосію Турченкову*» [3, с. 85]. Оніми з цими формантами утворюють органічну варіативну пару: «*Ой, не чіпайте мені Крамаренкову, не чіпайте!*» [3, 89]; та «*...краще ... зникнути під тягарем любої праці, як Крамаренчиха*» [3, с. 61]. Обидва варіанти зустрічаємо в мовленні представників інтелігенції. У такий спосіб додатково увиразнюється громадянська позиція мовців: використання народнорозмовної форми антропоніма підкреслює їх духовну єдність з народом.

Використовує Дніпрова Чайка і регіональні фонетичні варіанти грецьких імен: *Кость, Хівря, Векла, Хведір, Тодоська, Мотря*. Ці одиниці доповнюють реалістичне «просте» мовлення персонажів-селян, а також демонструють процес формування нормативного українського антропонімікону (наприклад, форма *Хведір*

зустрічається в документах ВУАН 1920 р., що трактують як спробу кодифікації адаптованої до української фонетичної системи форми іншомовного оніма) [3, с. 140].

Із нечисленних для аналізованих творів прізвищ найбільшу групу утворюють оніми із суфіксом –енк(о): *Нестеренко* [3, с. 96]; *Кіндратенко* [3, с. 96]; *Дударенко* [3, с. 96]; *Яковенко* [3, с. 63]; *Пилипенко* [3, с. 26]; *Хоменко* [3, с. 30]; *Коваленко* [3, с. 23]. Цей суфікс стає найхарактернішим українським антропонімним формантом ще у XVII ст., у реальному східноукраїнському антропоніміконі прізвища на –енк(о) переважають в кількісному відношенні та територіальному поширенні [5]. Вельми символічним є використання таких прізвищ в оповіданні «У школі». У козацьких реєстрах, складених XVII ст., прізвищеві назви на –енк(о) мають абсолютну перевагу над іншими [5, с. 99] – у більшості учнів сільської школи прізвища із цим формантом. Під час перевірки ідеологічної відповідності знань учнів загальноімперському «стандарту» міністерський чиновник виявляє, що малі нащадки козаків прекрасно орієнтуються в реаліях буденного сільського життя, знають і розуміють рідну культуру, але ніяк не можуть засвоїти високу премудрість імперської геральдики і теорії «благоденствія».

Склад антропонімів, що називають представників інтелігенції, має свої особливості. Тут переважають найменування за моделлю «ім'я + по батькові»: *Михайло Михайлович* [3, с. 49]; *Антоніна Павлівна, Марія Дмитрівна* [3, с. 48]; *Олена Петрівна* [3, с. 98]. Прихильне ставлення авторки до освіченої молоді проявляється в зменшених формах імен: *панна Соня, панна Юля* – героїні оповідання «Тень несозданных созданий», чисті і натхненні дівчата, що прагнуть жити «не для себе», юний революціонер Володя (оповідання «Революціонер»).

Форми *Соня, Юля, Зіна, Костя* [3, с. 99] – результат впливу російської традиції «домашнього найменування», що, у свою чергу, додає промовистий штрих до образів української молоді інтелігенції, а саме демонструє певні, часто неусвідомлені, культурні зрушення, що відбуваються в середовищі патріотично налаштованої молоді внаслідок навчання й особистісного розвою в російськомовному середовищі. В іншому випадку російські форми демінутивів *Стьопка, Люнька* (імена паненят) [3, с. 89] підкреслюють ідеологічну і соціальну відстань між представниками різних соціальних верств.

Особові назви представників панівної верхівки представлені моделлю «пан/пані + ім'я/прізвище»: *пан Бучинський* [3, с. 94], *пан Ястиембовський* [3, с. 63], *пані Леговська* [3, с. 34]. У наведених прикладах суфікс

-ськ- виконує ідентифікаційну функцію і вказує на національність денотата. Проте в поєднанні з українською антропоосною цей антропонімний формант творить «креольські» ЛХА, що не тільки вказують на приналежність денотатів до певного етносу, соціальної верхівки суспільства, але й виявляють національне ренегатство їх носіїв [1, с. 16]: «... або Руденко та Суцанський, які тепер у дуки пошилися і забули, що були колись людьми» [3, с. 59]; «А Вітальський тепер благополучний росіянин та й годі!» [3, с. 59].

У прозових текстах Дніпрової Чайки зустрічаються також поодинокі випадки вторинної номінації на базі антропонімів. Метонімічне використання найменування частини для називання цілого: «...усі ці Гінпіуси, Бальмонти...» [3, 49] у мовленні запального студента-народника демонструє зневагу мовця до представників ідеологічно й естетично чужого, неприйняттого для нього світогляду.

Цікавим й експресивним є прийом «безіменності» персонажа. Він дає авторові змогу піднятися до високого рівня узагальнення, типовості описуваного. Наприклад, свавільна й холодна пані (оповідання «Вольтер'янець»), яка виховує своїх дітей у «кращих традиціях» бездуховності, шовінізму, жодного разу не називається на ім'я. Вона тільки *пані, стара пані*. Безіменним довгий час є і герой оповідання «Вовче лихо». Демобілізований чоловік повертається до рідного села, його путь далека й тривожна. Людина без імені, як уособлення багатьох нещасних, повертається з війни на розорену батьківщину і набуває імені, тобто стає собою, цілісною особистістю, лише ступивши на рідну землю.

Письменниця використовує антропоніми також з метою локалізації оповіди в часі і просторі. Такими маркерами можуть бути, наприклад, імена політичних і культурних діячів певної епохи. У Дніпрової Чайки зустрічаємо прізвища *Шевченко, Лисенко* [3, с. 55], герої її творів у розмові згадують *пана Зігмунда (Фрейда), Гейне* [3, с. 93]. Просторова локалізація й відповідний культурний контекст створюється із уведенням до тканини твору імен *Марія Магдалина, Алах* [3, с. 49].

Як бачимо, навіть короткий огляд антропонімних одиниць дозволяє зробити висновок про поліфункціональність онімів у прозових творах Дніпрової Чайки. Вони виконують характерологічну, ідентифікаційну, локалізаційну функції, є джерелом експресії. Склад і структура ЛХА реалістичної прози Дніпрової Чайки співвідноситься з українськими національними традиціями найменування.

ЛІТЕРАТУРА

1. Белей Л. Є. Українська літературно-художня антропонімія кінця XVII – XX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня доктора філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Л. О. Белей. – Ужгород, 1997. – 48 с.
2. Пінчук В. Дніпрова Чайка : Життя і творчість української письменниці (1861–1927) / В. Пінчук. – К., 1984. – 119 с.
3. Дніпрова Чайка. Твори / Дніпрова Чайка. – К., 1960.
4. Демченко В. Від Візантії до України: антропонім як оберіг нації / В. Демченко // Південний архів : Філологічні науки: зб. наук. праць. – Вип. XXII (22). – Херсон : Вид-во ХДУ, 2003. – С. 139 – 141.
5. Ільченко І. І. Словотвірні типи прізвищ Надвеликолузького регіону / І.І. Ільченко // Ономастика і апелятиви : зб. наук. праць / За ред. В. О. Горпинича. – Вип. 21. – Дніпропетровськ : Пороги, 170 с.
6. Крашеніннікова Т. В. Мова української літературної казки XIX ст. : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т. В. Крашеніннікова. – Д., 2013. – 20 с.
7. Мацько Л. І. Стилїстика української мови: підруч. / Сидоренко О. М., Мацько О. М. За ред. Л. І. Мацько. – К. : Вища школа, 2003. – 462 с.
8. Немченко І. В. Поезія Дніпрової Чайки : монографія / Іван Немченко. – Херсон, 2002. – 130 с.
9. Редько Ю. К. Довідник українських прізвищ / Ю. К. Редько. – К. : Рад. школа, 1968. – 255 с.